

Čitavo delo „Povratak“ je stvoreno u sferama dejstva senzibilnih sila, nagonskog, često brutalnog, emotivnog reagovanja na svet. Zato se u „Povratku“ tako neosetno i talasavo prelivaju san i stvarnost. „Nema oštih granica između realnog i nerealnog, niti između istinskog i lažnog. Stvar ne mora da bude samo lažna ili istinita; ona može biti oboje“, primećuje Pinter i još dodaje: „Moj teatar je realistički, jer ono što se događa na sceni odista se odigrava na sceni.“

Istinu, dakle, treba tražiti u čavrljanju ličnosti i u često surovim verbalnim obračunima sa završnom „čakom“ rušenja svih do sada predočenih normi. Naime, kao što je poznato, otac Maks i njegova dva sina Leni i Džo odlučuju da ženu svoga brata Tediya zadrže kod sebe i zaposle kao prostitutku sa skraćenim radnim vremenom!

U našoj patrijarhalnoj sredini ovo je, naravno, odjeknulo više nego šokantno; ono to i jeste, isto toliko koliko je životno. Mnogi su postavljali pitanje: zašto se Tedi nije borio, zašto je pasivno posmatrao kako mu napastvuju ženu i zašto je konačno otišao bez nje? Mislim da su ova pitanja veoma važna i da tu leži ključ čitavog ovog potresnog, ali ljudski autentičnog sveta. Pravog odgovora nema, ali se čini da se on da bar u neku ruku pretpostaviti. Opstajući u sredini života, između četiri zida, koji su postajali sve „blještaviji kao ogledala duše“, Tedi je osećao da se guši. Majka mu je bila drolja i svu svoju ljubav preneo je na oca. Iako svestan opasnosti spoljašnjeg sveta, on je smelo napustio svoje okvire i otisnuo se u burne vode drugog sveta. Prethodno se oženio (ako je to tačno! — u stvari čitav taj svet Pintera je pod unakrsnim pitanjima istine i laži) sa ženom labilnog morala. Možda je to bila ljubav, a možda mu je u tom drugom svetu bila potrebna žena, a njoj muž ili... tačno ništa ne znamo, prava istina je skrivena u bizarnom mozaiku reči, misli i čutanja. U svakom slučaju, u svetu „kratkih bermuda pantalona, tona leda i dece pokraj bazena“, Tedi je uspeo da spozna svoje ja. Posle šest godina, posle letovanja u Veneciji, Tedi se vraća kući u posetu. On je neosporno znao kakav je svet ostavio u svom porodičnom domu i znao je šta ga očekuje. Ipak, hrabar je, da li iz nostalgije ili...? Tedi voli Maksa! Verovatno da u toj emocionalnoj povezanosti leži ključ čitave misterije njegovog povratka. On je došao da vidi svog starog oca, pri ponovnom odlasku je poneo i oševu sliku da je pokaže sinovima ili, možda, da je zadrži za sebe. Dolaskom u Maksovu kuću, u bivši dom svoga muža, Rut ponovo pronalazi svoj „svet“. U kući Tediya, uprkos svega, ona je bila stranac, „uljez“ u kući filozofa; ovde ona pripada kući makroa Lenija. Tamo gde pripada, ona i ostaje. Na taj način Pinter otvara scenu za jedan vid ispitivanja novih dimenzija čovekove slobodne volje — doduše, manjeg formata nego umetnici proteklih vekova, ali gde raznovrsnost, izbor i lične osobine još uvek imaju vrednosti i zanimljivosti. Tedi gubi bitku, potpuno razumljivo. Na ovom tlu između četiri zida Tedi više nije domaći, on je „uljez“ koji je došao spolja da unese nemir u Maksovu kuću. Svestan je da tu nema šta da traži, ponajmanje da se bori, i samo u jednom času samookrivanja objašnjava onaj duboki jaz koji deli njihova dva sveta. Taj momenat je, rekao bih, ključni momenat u komadu:

„Nema nikakve koristi da vam pošaljem svoje radove. Vi ih i onako ne biste razumeli. To nema nikakve veze sa inteligencijom. To je, zapravo, pitanje sposobnosti gledanja na svet. Pitanje koliko možete utičati na stvari, a ne samo učestvovati u njima. Mislim da je to pitanje vaše sposobnosti da sjedinite dva sa dva, da ih povežete i uravnotežite. Sagledati, biti sposoban da sagledaš. Ja sam sposoban da sagledam. Zato i pišem moje kritičke članke... Činilo bi vam dosta... kada biste bacili pogled... pogledajte kako neki ljudi sagledavaju... stvari... kako neki ljudi mogu stvoriti... intelektualni ekvilibrijum. Vi ste samo objekti... samo se krećete unaokolo. Mogu da posmatram to. Mogu da sagledam šta vi to činite“.

Ovaj mučni Tedi je monolog objašnjava dosta ili bar nagoveštava razloge sukoba koji je bio neminovan. U divljem ambijentu svog rodnog doma, gde se bude nagoni, izviru potisnute želje, prskaju okviri normi, Tedi se našao sam naspram navale nerazumnog i nagonskog. Svojom odlaskom, Tedi svoj „povratak“ Maksovom domu zamenjuje drugim povratkom koji mu, kao plamičak nade, osvetljava put — povratak svetu van četiri zida!

SATIRIKONJ

NEMA SMISLA

a. kamen

Nema tog smisla koji trezven i verziran čovek ne bi mogao smisliti.

Dok vi radite i grešite, trezven čovek u tome nalazi neki smisao. On nalazi smisla i u mnogim drugim stvarima, radnjama i pojavama.

Vi ste, međutim, u svojoj tradicionalnoj uobraženosti, skloni da svemu i svačemu odričete svaki smisao.

— Nema smisla! — izjavljujete, uzvikujete, šapćete, galamite, diskutujete, protestujete, demonstrirate.

— Ima smisla — trezveno odgovara on i uverava vas da i vi, u stvari, tako mislite, samo vi to sebe niste dobro razumeli.

Desi se, na primer, ovakav slučaj.

Naučite nešto u školi, nešto u životu ili možda ništa naročito ne naučite, nego prosto odrastete, postanete čovek sa velikim rukama, velikim srcem i velikim mozgom, i prohte Vam se da nešto radite, da nešto zaradite da biste nešto malo živeli, jer na to imate pravo po Ustavu (mislim na rad) i po nekoj povelji Ujedinjenih nacija (mislim na život). Prohte Vam se da radite, da od majmuna postanete čovek, jer rad je stvorio čoveka. A rada nema, ne možete da radite.

— E, pa nema smisla! — reagujete vi svojim velikim mozgom, velikim srcem i velikim rukama.

A verziran čovek, smislotvorac, ne može da se složi s vama i uverava vas da se i Vi sami sa sobom ne slažete, ali to ne vidite, jer niste uvidavni.

Nekom drugom Vama, recima, desi se drugi slučaj.

Vi (neko drugi) radite, po istom Ustavu o kome je već bilo javne diskusije, radite godinama za svoj radni staž i sad bi, po Vašem mišljenju, bio red da radni staž malo radi za Vas. Vi mislite da ste za 35 godina dovoljno zadužili svoj radni staž i da bi sad bilo fer da Vam on vrati bar pola od toga (jer niste sitničar). I tada Vam se desi da se prvi put u svom životu i radu sukobite sa zakonom. Jer, kaže zakon (a to nije Vaš zakon, Vaš radni vek je protekao po jednom drugom zakonu), to nije radni staž za Vas, kaže zakon, to je staž za drugarice, drugovi treba da rade 40 godina, pa Vi ste valjda drug i muškarac, bogamu!

— Nema smisla, nema smisla... — kašljucaju Vaš bivši radni elan, Vaš bivši samopregor, Vaša bivša radna disciplina, Vaše bivše zdravlje i Vaša sadašnja žena.

A smislotvoritelj, trezven i verziran čovek, uverava Vas da je uveren koliko se Vi varate i da biste i Vi sami sebe u to uverili kad biste mogli da verujete u uverljiva uverenja.

Nekom trećem Vama desi se treći slučaj, ali treći slučaj već nije slučaj, a nije ni pravilo koje potvrđuje izuzetak.

Ni u trećem slučaju koji nije slučaj Vi niste u stanju da smislite nikakav drugi smisao osim:

— Nema smisla!

A verziran i trezven čovek, smislostvaralac, i u tom slučaju koji nije slučaj razlikuje se od Vas. On će Vam uvek ukazati na pravi smisao. Za Vaše lično i svoje opšte dobro, on Vam otkriva smisao —

u interesu: vaše reforme, naše norme i njihove forme; vašeg društva, naše zajednice i njihove države; vašeg samoupravljanja, našeg mira i njihove sreće; vaše istorije, naše današnjice i njihove budućnosti; vaših restrikcija, naše bezbednosti i njihovih investicija; vaše prakse, naših nastojanja i njihove teorije; u interesu interesa; itd.

u ime: vašeg razuma, našeg naroda i njihovog zdravlja; vaše otadžbine, našeg kontinuiteta i njihovog autoriteta; vašeg avangardizma, našeg uverenja i njihove statistike; vašeg dinara, naše konstelacije i njihove situacije; vaših težnji, našeg socijalizma i njegovog komunizma; vaše revolucije, naše slobode i njihovih interesa; u ime imena; i tsl.

Samo u nedostatku znanja i vaspitanja Vi u tome nećete otkriti nikakav smisao. Uvredljivo je, međutim, i pomisliti tako nešto o Vama. Vi ćete najzad uvideti smisao, ali nećete biti zadovoljni njime. I reći ćete:

— Nema smisla!

Tako ste se zatvorili u krug koji sami od sebe činite, ali iz njega ne možete da izidete.

A trezven čovek, koji je u centru tog kruga, može da izide kad god hoće, ali neće, iz solidarnosti, sem kad je u nuždi.

U trenucima očajanja i besa, kojuma ste, takođe, skloni, naročito u takvim krugovima, padaju vam svakakve gluposti na pamet (ako je to uopšte pamet u tom slučaju).

Rešite, na primer, da ceo problem rešite po glavni smislotvoritelja, umesto po glavni stanovnika, kao što je uobičajeno.

Naoružate se, zaškrupite zubima, naoštrite se, zalajete, zaurarate, rešeni da smislostvaraoca kastrirate, iskasapite, isekate na rezance, pojedete neslanog, pa zatim ispovraćate, i sve tako nešto.

I vi to nazivate rešenjem!

Ta idite, molim, Vas! Otkud ima smisla likvidirati verziranog i trezvenog čoveka!

A. KAMEN